THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper in Western Canada.
אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year
Established 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

דער כותל מערבי באַריכט

דער כותל־מערבי באַריכט וואָס איז נאָר־וואָס פאַרעפנטלאַכט געוואָרן פון דער בריטישער רעגירונג נאָך לאַנגע שהיות, זעט אונז אויס, דאַרף פון דעם אידישן צד אָנגענומען ווערן אָן פּראָטעסטן, כאָטש ער שטעלט אפשר ניט צופרידן אַלע וואונשן פון די פרומע אידן וואָס האַלטן אַזוי הייליק דעם פּלאַץ און וואָלטן וועלן האָבן אויף אים מער רעכט, ווי די אינטערנאַציאָנאַלע קאָמיסיע האָט זיי אָנערקענט.

מיר זיינען אפילו ניט אינגאַנצן זיכער, אַז דער באַריכט דריקט אויס שליסלאַך אויס די מיינונג פון די מיטגלידער פון דער אינטערנאַציאָנאַלער קאָמיסיע. די בריטישע רעגירונג האָט אים געהאַלטן אַזוי לאַנג אין אירע הענט און ניט פאַרעפנטלאַכט אים, אַז מיר קאָנען חושד זיין, אַז זי האָט אויסגענוצט די צייט צו באַווען די קאָמיסיע מיטגלידער צו מאַכן געוויסע ענדערונגען אינ'ם באַריכט צוליב פּאָליטישע טעמים.

אָבער אַזעלכע ענדערונגען האָבן געקאָנט געמאַכט ווערן לטובת דעם אידישן צד, פונקט ווי לטובת דעם אַראַבישן. יעדנפאַלס וועט דער באַריכט איצט אָנערקענט ווערן ווי אַן אינטערנאַציאָנאַלער און אומפּאַרטייאישער דאָקומענט, און עס וואָלט געווען נוצלאָז צו מאַכן אויסזעצונגען און פּראָטעסטן קעגן געוויסע פון זיינע פונקטן.

אָבער ניט נאָר נוצלאָז וואָלט עס געווען, נאָר אויך שעדלאַך. ערשטנס וואָלט עס געקאָסט ענערגיע וואָס דאַרף אויסגענוצט ווערן אויף אַנדערע געביטן; צווייטנס, וואָלט עס ניט געמאַכט קיין גוטן איינדרוק אויף דער פעלקער־ליגע, און, דריטנס, וואָלט עס געגעבן די אַראַבישע דעמאַגאָגן דעם געוואונשטן וואָפן אין זייערע הענט. — זיי וואָלטן דערמיט געזוכט צו דער־ווייזן זייער דעמאַגאָגישע באַהויפּטונג, אַז די אידן זוכן צו באַרויבן די מוסולמאַנער פון זייערע הייליקע פּלעצער.

די קאָמיסיע האָט אָנערקענט דעם כותל־מערבי פאַר מוסולמאַניש אייגנטום. דאָס האָט מען געקאָנט דערוואַרטן, און די אידן האָבן אייגנטלאַך קיינמאָל ניט געמאַכט קיין פאַרזוך אויסצוזעצן קעגן זייער אייגנטום רעכט. ווען דאָס וואָלט געווען אַ פראַגע פון מענשלאַכן יושר, וואָלט עס אפשר גע־ווען ניט מער ווי רעכט, אַז די אידן זאָלן באַקומען צוריק כאָטש איינעם פון זייערע הייליקע פּלעצער, נאָכדעם ווי די מוסולמאַנער און די קריסטן האָבן פאַר זיך פאַרכאַפּט אַזויפיל אידישע הייליקע פּלעצער. ס'איז אָבער דאָ גע־ווען אַ פראַגע פון יורידישן רעכט, — דעם רעכט פון חזקה, וואָס איז שטאַרק אָנערקענט אין די אָריענטאַלישע לענדער. און לויט דעם דאָזיקן געזעץ באַ־לאַנגט דער כותל מערבי צו די מוסולמאַנער ווי אַ טייל־פונ'ם "וואַקף" (הקדש) באַדן וואָס רינגלט אַרום דעם אָמאַר־מאַשיי פּלאַץ.

אָבער ניט געקוקט אויף די דעמאַגאָגישע באַהויפּטונגען פון די אַראַ־בישע פירער, האָבן די אידן אייגנטלאַך ניט פאַרלאַנגט די אָנערקענונג פון זייער אייגנטום רעכט אויפ'ן כותל־מערבי. אַלץ וואָס זיי האָבן געפאָדערט, און אויך אויף דעם גרונט פון חזקה רעכט, איז דאָס רעכט אומגעשטערט צו באַזוכן און תפילה טאָן ביים כותל־מערבי, — אַ רעכט וואָס זיי האָבן דער־וואָרבן דורך חזקה פון הונדערטער יאָרן.

און אָט דאָס רעכט, מיט געוויסע באַשריינקונגען, איז פאַר די אידן אָנערקענט געוואָרן פון דער קאָמיסיע, און די אַראַבער איז פאַרבאָטן געוואָרן צו מאַכן וועלכע עס איז שטערונגען פאַר די אידישע מתפללים אין די שעה'ן וואָס זיינען באַשטימט פאַר תפלות.

און אָט די תפלה שעה'ן באַציען זיך ניט בלויז אויף די אָנערקענטע שבתים און יום־טובים, נאָר אויך אויף אַזעלכע געלעגנהייטן, ווען די רבנים זיינען גוזר תענית אָדער באַשטימען ספּעציעלע תפילות ביים כותל־מערבי. אין די לעצטע פאַלן דאַרפן די אידן בלויז אין פאָראויס געבן אַ געהעריקע מעלדונג צו דער פאַלעסטינער רעגירונג, און זיי וועלן ניט געשטערט ווערן אין די באַשטימטע שעה'ן.

אויסער אַן אָרון־קודש, אַ ספר־תורה און אַ טישל וועלן די אידן ניט קאָנען האַלטן קיין אַנדערע מכשירים ביים כותל־מערבי, און עס וועט זיי ניט דערלויבט ווערן צו מאַכן קיין איבעריקן טומל און שטערן די מוסולמאַנער ביי דעם אָמאַר מאַשיי. אָבער דערפאַר וועלן אויך די מוסולמאַנער אין די שעה'ן פון די אידישע תפילות ניט טאָרן באַנוצן דעם דורכגאַנג ביים כותל־מערבי, מאַכן וועלכן ס'איז טומל אָדער אויף וועלכן ס'איז אַנדער אופן שטערן די אידישע מתפללים. זיי וועלן אויך ניט טאָרן אויפשטעלן דאָרטן קיין נייע געביידעס, בעת די אידן טאָרן ניט באַנוצן זיך מיט קיין טעפּיכער, בענקלאַך און מחיצות.

וואָס די אידן האָבן פאַרלאַנגט, איז אַ פרייען צוטריט צום כותל־מערבי און דאָס רעכט צו תפלה טאָן דאָרטן אומגעשטערט. דער באַריכט גיט זיי דאָס רעכט, כאָטש מיט געוויסע באַשריינקונגען.

דערמיט איז די פראַגע פון כותל־מערבי פאַר אונז, גלויבן מיר, אויס־געשעפּט. אַזוי לאַנג ווי די אָנגעצייכנטע תנאים וועלן אָפּגעהיט ווערן פון ביידע צדדים. און די אַראַבישע דעמאַגאָגן, האָפן מיר, וועלן מער ניט האָבן די געלעגנהייט צו העצן די פינסטערע אַראַבישע מאַסן קעגן די אידן דורך דעם כותל־מערבי. באַלד ווי די רעכט פון ביידע צדדים זיינען דאָ שטרייִנג באַשטימט און גוטגעהייסן פון אינטערנאַציאָנאַלע, אומפּאַרטייאישע קערפּערשאַפטן.

דער נייער רומענישער פּאַרלאַמענט

אין דעם נייעם רומענישן פּאַרלאַמענט, לויט די לעצטע באַריכטן, וועט די רעגירונג האָבן 229 מיטגלידער פון אַ סך־הכל פון 387, — דאָס הייסט, אַ גאַנץ וואַגיקע מערהייט. די 229 רעגירונגס אָנהייגער זיינען אָבער ניט קיין פּאַרטייאישע איינהייט, — אַרום 100 פון זיי זיינען ניט קיין דירעקטע "יאָרגיסטן", נאָר מיטגלידער פון דער ליבעראַלער פּאַרטיי און דער דייטשער פּאַרטיי.

דאָס וועט מיינען, אַז די רעגירונג וועט זיין אַביסל באַשריינקט אין איר פרייהייט און זי וועט זיך מוזן רעכענען ניט נאָר מיט דער בראַטיאַנו פאַמיליע, נאָר אפשר אין אַ געוויסער מאָס, צוליב די דייטשן, אויך מיט די מינדערהייטן בכלל.

עקס־פּרעמיער מאַניום פּויערים פּאַרטיי, וועלכע האָט ערשט מיט אַנדערהאַלבן יאָר צוריק אַריינגעריטן אין מאַכט מיט אַזאַ גוואַלדיקן טרי־אומף, איז שיער ניט אָפּגעווישט געוואָרן אין די איצטיקע וואַלן. פון איר איז פאַרבליבן אַ זכר פון בלויז 27 דעפּוטאַטן.

צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פון רומעניע, דאַכט זיך, וועלן דאָס מאָל די קאָמוניסטן אויך האָבן אַ פאַרטרעטערשאַפט אין פּאַרלאַמענט, מיט 4 דעפּוטאַטן. די סאָציאַליסטן האָבן דערוויילט 6; די פאָלקס פּאַרטיי, 9; די אָפּאָזיציאָנעלע ליבעראַלן, 11; דר. לופּוס פּויערים פּאַרטיי, 6.

די אידן האָבן דערוויילט בלויז 4 דעפּוטאַטן, און ניט 5, ווי ס'איז פריער אָנאָנסירט געוואָרן. לויט זייער פּראָפּאָרציע פון דער באַפעלקערונג וואָלטן זיי געווען באַרעכטיקט צו 15, אָבער אונטער די באַדינגונגען פון טעראָר, ספּעציעל אַנטי־אידישן טעראָר, אונטער וועלכע די וואַלן זיינען דורכגעפירט געוואָרן, איז עס אַ נס, וואָס זיי איז געלונגען צו דערוויילן די פיר.

די אַנטיסעמיטן האָבן ווידער אויפגעהויבן דעם קאָפּ. זיי האָבן דער־וויילט 12 פאַרטרעטער, און פון זיי — 5 פון קאָדרעאַנוס "אייזערנער גוואַר־דיע". זיי וועלן זיכער פאַרשאַפן אַ היבש ביסל צרות די אידן, באַנוצנדיק זיך מיט דער פּאַרלאַמענטאַרישער פּלאַטפאָרם פאַר זייערע אַנטיסעמיטישע הע־צעס.

דאָס בילד, פונ'ם אידישן שטאַנדפּונקט, איז גאָר ניט קיין פריילאַכס.

דער קאַמף קעגן רעגיסטראַציע ביל אין מישיגאַן

(אַ בריוו פון דעטראָיט) (ספּעציעל פאַר ד. אַ. וו. דורך "איטאַ")

פון פיליפּ סלאָמאָוויץ

זייט די באַרימטע קלאַגע, וואָס דער באַרימטער אַדוואָקאַט אַהראָן ספּיראָ האָט אַריינגעבראַכט אין אַ דעטראָיטער געריכט קעגן הענרי פאָרד, האָט אַן אַמעריקאַנער פראַגע ניט אַזוי אויפגערודערט דעם אידישן דעת הקהל, ווי דאָס האָט איצט געטאָן דער "פרעמדן" רעגיסטראַציע געזעץ, וועמעס שיקזאַל עס הענגט איצט אָפּ פון דער אַנטשיידונג פון אַ פעדעראַלן געריכט, וואָס איז באַשטימט געוואָרן אויף דעם 29טן יוני. דער סענסאַציאָנעלער קאַמף וואָס גייט איצט אָן קעגן דעם רעגיסטראַציע ביל און וועלכער ווערט אַטאַקירט פון איינפלוסרייכע פירער אַלס אַ רשעות'דיקער און אומאַמעריקאַנישער געזעץ האָט אַרויסגערופן אַ שטאַרקע אויפרעגונג ניט נאָר ביי די פרעמד געבוירענע און ליבעראַלע עלעמענטן נאָר אויך ביי אַלע, וועלכע האָבן מורא, אַז ווען דער געזעץ וועט אַריינטרעטן אין קראַפט, וועט דאָס ברענגען מיט זיך אַ כוואַליע פון רעאַקציע, וואָס וועט אונטערגראָבן די הייליקסטע אַמעריקאַנער אינסטיטוציעס.

דער קאַמף קעגן דעם ביל האָט זיך אָנגעפאַנגען דינסטאָג דעם 19טן מאַי, ווען די אימיגראַנטן און ליבעראַלע עלעמענטן האָבן צוערשט זיך דערוואוסט, אַז די סטייט לעדזשיסלייטשור האָט אויף שנעל אָנגענומען דעם דאָזיקן דערשטוינענדן געזעץ, וועלכער וואָלט אָנגערירט ניט בלויז דעם פערטל מיליאָן אויסלענדער אין מישיגן סטייט, נאָר אויך הונדערטער טויזענטער געבוירענע אין מישיגן וועלכע קאָנען ניט אויפווייזן אַז זיי זיינען דאָ געבוירן, ווייל בלויז פאַר די לעצטע עטלאַכע יאָר, זיינען פאַראַן אַזעלכע רעקאָרדס.

דער קאַמף גייט אָן אויף אַ רואיקן אופן. מען האָט זיך אָפּגעהאַלטן פון צו רופן פּראָטעסט פאַרזאַמלונגען, כדי אויסצומיידן קאָנטער־דעמאָנסטראַציעס פון רעאַקציאָנערן, וועלכע זיינען פונקט אַזוי גרייט צו קעמפן ביזן ביטערן סוף, אַז דער געזעץ זאָל אַריין אין קראַפט. פון סאַמע אָנפאַנג האָט מען אָנגעפאַנגען אַפּעלירן צום שכל היושר. די פּראָמינענטע אידישע אַדוואָקאַטן טעאַדאָר לעווין, פּרעד בוטצעל, און קעפּטיין איזידאָר לעווין, וועלכע פירן אָן דעם לעגאַלן קאַמף קעגן דעם ביל, האָבן אַפּעלירט צום גאָווערנאָר, געשריבן סטייטמענטס, און אָנגעוויזן אויף דער ברוטאַליטעט, אומגעזעצלאַכקייט און אומקאָנסטיטוציאָנעלקייט פון דעם ביל. איצט, אַז דער ביל איז שוין געוואָרן אַ געזעץ ווענדעט מען זיך צו דעם זעלבן אַפּיל צום שכל הישר און צום געזעץ, בעת דעם איצטיקן קאַמף פאַר דעם פעדעראַלן געריכט.

דער קרעדיט פאַר האַנדלען שנעל אין דעם פאַרזוך ניט צו דערלאָזן אַז דער געזעץ זאָל אַריין אין קראַפט, דאַרף גיין הויפּטזעכלאַך צו צוויי מענשן: צו פּרעד מ. בוטצעל און צו טעאַדאָר לעווין. דער ערשטער, וועלכער איז אַ מיטגליד פון דער "אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע" און וועלכער ווערט פאַררעכנט אַלס "מישיגענס פּראָמינענטסטער און באַליבטסטער בירגער", און איז אַ באַוואוסטער סאָציאָלאָג, אַ פּיאָנער לאַיער און איינער פון די גרעסטע פילאַנטראָפּן אין סטייט מישיגן, האָט איבערן "לאָנג דיסטאַנס" טעלעפאָן געפאָדערט פונם גאָווערנאָר ער זאָל דעם ביל ניט אונטערשרייבן. גאָווערנאָר ברוקער האָט פאַרזיכערט בוטצעלן, אַז ער רעספּעקטירט די מיינונגען פון דער אָפּאָזיציע; ער האָט צוגעגעבן, אַז דער געזעץ איז ניט פולקאָם, אָבער ער האָט צו דער זעלבער צייט געזאָגט, אַז עס וואָלט געווען נוצלאָז פאַר דער דעלעגאַציע צו קומען צו אים אין סטייט קאַפּיטאָל, לאַנסינג, ווייל ער האָט באַשלאָסן אונטערצושרייבן דעם ביל.

הערנדיק דאָס, האָבן מר. לעווין און די אַדוואָקאַטן וואָס האָבן אים אַרויסגעהאָלפן, אָנגעפאַנגען מאַכן פאַרבאַרייטונגען פאַר אַ לעגאַלן קאַמף. און צום שבח פון מר. לעווין זאָל דאָ געזאָגט ווערן, אַז פון זיין אָפיס איז עס צוערשט אַרויס אַ רוף צו די ליבעראַלן פון דעטראָיט, אַז זיי זאָלן זיך פאַראייניקן אין קאַמף קעגן דעם ביל. עס איז אויך קיין וואונדער ניט וואָס פון זיין אָפיס איז עס אַרויס דעם קעמפס רוף. פאַר מער ווי צענדליק יאָרן, האָט מר. לעווין זיך פאַרנומען מיט טויזנטער אימיגראַציע פאַלן. אין אַן עת צרה האָט זיין אָפיס אויסגעזען ווי אַ מקום מקלט פאַר פאַרפאָלגטע אימיגראַנטן, און מר. לעווינס אָפיס איז געוואָרן דורכגעדרונגען מיט די צרות און טראַגעדיעס פון די אומגליקלאַכע אימיגראַנטן, וואָס האָבן זיך געווענדעט צו זיי נאָך הילף.

אין דעם קאַמף קעגן דעם ביל האָבן זיך אָנגעשלאָסן די פּוילישע, אונגאַרישע, דייטשע, איטאַליענישע און אַנדערע עלעמענטן. אויך די "אַמעריקאַן סיוויל ליבערטיס יוניאָן", און דער געוועזענער דזשאַדזש פּעטריק ה. אָבריען, האָט זיך אָנגעשלאָסן אינם קאַמף. די היגע צייטונגען האָבן איגנאָרירט דעם גאַנצן ענין. בלויז די דעטראָיטער "פרי פּרעס" האָט געהאַט צוויי עדיטאָריעלס, אין וועלכע זי איז אַרויסגעקומען פאַר דעם ביל, און ווען דער גאָווערנאָר האָט אונטערגעשריבן דעם ביל, האָט די צייטונג געפאָדערט אַז דער סטייט זאָל זעען דורכצופירן דעם געזעץ אַזוי שנעל ווי מעגלאַך.

אָבער דער גאָווערנאָר האָט פאַרט גענומען די פּראָטעסטן אין אַנבאַטראַכט. ער האָט איינגעלאַדן בוטצעל'ן און לעווינ'ען צו אַ פּריוואַטער קאָנפערענץ אין לענסינג, און כאָטש דער עפנטלאַכער פאַרהער, וואָס ער האָט געהאַט אַראַנזשירט מיט ראַבאַי ליאָן פרעם, איז צוריקגערופן געוואָרן, האָט ער געלאָזט וויסן די צוויי אידישע פירער, אַז ער גלויבט שטאַרק אין דעם ביל, אָבער אויב עס וועט באַוויזן ווערן, אַז ער איז אומקאָנסטיטוציאָנעל, וועט ער אים אָפּשאַפן. נאַטירלאַך האָט זיך די אָפּאָזיציע גענומען צו דער אַרבעט. טעאַדאָר לעווין, קעפּטיין איזידאָר לעווין און פּרעד מ. בוטצעל, האָבן פאַרגעבראַכט די לענגסטע צייט פון דעם ביל. די מיינונג פון מאַקס דזש. קאָלער, דער אימיגראַציע עקספּערט פון "אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע", איז ציטירט געוואָרן און האָט געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק.

אַסיסטענט אַטאָרני דזשענעראַל טשאַרלז רובינער, אַ פּעאָרישער אַדוואָקאַט און אויפריכטיקער ציוניסט, האָט פאַרעפנטלאַכט אַ בראָשורע פון 22 זייטן, וואָס צייגט, אַז דער ביל איז אומגעזעצלאַך און אומקאָנסטיטוציאָנעל. פון באַגרינדעטע קוועלע ווערט דערציילט, אַז אַטאָרני דזשענעראַל וואָרהיז האָט מיט אים איינגעשטימט. אָבער אַסיסטענט אַטאָרני דזשענעראַל קלאַרדי האָט ניט איינגעשטימט און ער האָט אויסגענוצט זיין איינפלוס אַלס אַ פריינט פונ'ם גאָווערנאָר, אַז דער לעצטער זאָל דעם ביל אונטערשרייבן. די "יוניאָן ליג אָף מישיגען" האָט געפאָדערט, אַז דער גאָווערנאָר זאָל דעם ביל אונטערשרייבן, און איר איינפלוס טאָר ניט אונטערשעצט ווערן, ווייל איר פּרעזידענט, קלאַרענס אייערס, איז דער טשערמאַן פון דעם גאָווערנאָרס קאַמפּיין־פינאַנץ קאָמיטע.

גאָווערנאָר ברוקער האָט זיך אונטערגעגעבן אונטער די פאָדערונגען פון די, וועלכע האָבן דעם ביל געשטיצט, און ער האָט אים אונטערגעשריבן, ניט וואַרטנדיק אפילו אויף אַטאָרני דזשענעראַל וואָרהיז מיינונג. אין אַ "סטייטמענט" וועלכן ער האָט אַרויסגעגעבן ווען ער האָט אונטערגעשריבן דעם ביל, דערקלערט דער גאָווערנאָר, אַז ער טוט עס צוליב פּאַטריאָטישע מאָטיוון און, אויב איר ווילט, קענט איר עס פאַרטייטשן אַזוי, אַז אַלע די וועלכע זיינען קעגן דעם ביל זיינען אין סימפּאַטיע מיט באָלשעוויזם און זוכן אונטערצוגראָבן דעם פונדאַמענט פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג.

די אָפּאָזיציע איז געקומען צוגעגרייט מיט אַרגומענטן. די בראָשורע וואָס מר. לעווין האָט אָנגעשריבן מיט דער הילף פונם אַנדערן אַדוואָקאַט ווערט באַטראַכט אַלס אַ מייסטערווערק צווישן געזעצדאָקומענטן, אַרויסווייזנדיק אַ טיפע קענטעניש אין דער פראַגע. דאָס האָט געהאָלפן דער אָפּאָזיציע צו קריגן אַן "אינדזשאַנקשאָן" וואָס דערלויבט דערוויל ניט דעם סטייט דורכצופירן דעם געזעץ. עס איז באַשטימט געוואָרן אַ דאַטום פאַר אַ פאַרהער אין פעדעראַלן געריכט. אין איצטיקן מאָמענט דערוואַרטעט מען, אַז דער סטייט וועט אַריינברענגען אַ קאָנטער־קלאָגע, מיט דעם וואָס זי וועט פאַרברייטערן דעם ענין פאַר דעם "סטייט סופּרים קאָורט", און דורך דעם זוכן צו שטערן די פּלענער פון דער אָפּאָזיציע. אָבער די אָפּאָזיציע איז פעסט אַנטשלאָסן צו קעמפן מיט אַלע כוחות פאַר גערעכטיקייט און אמת'ן אַמעריקאַניזם.

דער געזעץ פאַרלאַנגט, אַז דריי ריכטער

(שלוס אויף לעצטער זייט)

אין אידישן וועלט

פון מ. קאַרפּ

וואַרפט מען אַ פייל אין מזרח טרעפט עס דעם אידן, וואַרפט אין מערב טרעפט עס ווידער דעם אידן, און אַזוי איז עס אין אַלע הימלס־ריכטונגען. דאָס מאָל וואַרפט מען דעם פייל ניט צו צילן דווקא דעם אידן, נאָר סתם קעגן גרים, פרעמדע, אָבער דער איד האָט דאָס מזל אַז ער זאָל באַקומען די קלעפּ.

מיטן ערשטן טאָג פון וואַפנשטילשטאַנד, נאָוועמבער 1918, נאָכדעם ווי די מענשהייט איז אָפּגעגאַנגען מיט אַזוי פיל בלוט פאַר פרייהייט און דעמאָקראַטיע, האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ סדרה מיט אָפּשפּאַרונגען. צוערשט האָבן דאָס געטאָן די קליינינקע מלוכה'לאַך אין מזרח און מיטל אייראָפּע. יעדעס לאַנד האָט זיך אָפּגעשלאָסן, אין יוצא ואין בא, אונטער פאַרשיידענע אויסריידן. דער פאַרהאַסטער פּאַספּאָרטן סיסטעם פון צאַריסטישן רוסלאַנד איז גלייך איינגעפירט געוואָרן מיט דעם ערשטן טאָג, ווען די נייע מלוכה'לאַך ווי פּוילן, טשעכאָסלאָוואַקיע, ליטע און אַ. וו. האָבן קוים פאַרטיק געמאַכט דעם נייעם זיגל, אָדער עמבלעם. פאַר דער מלחמה האָט מען געקאָנט פאָרן פון ריגע קיין טריעסט, פון דעם באַלטישן ים ביז צום אַדריאַטישן, מיט איין איינציקער וויזע. זייט 1918 איז נויטיק פאַר אַזאַ נסיעה אַ וואָסערע צען וויזעס וואָס זיינען פאַרבונדן מיט שפיכת דמים און ממון.

די אידישע מלוכות, אַזוי גוט אין אייראָפּע ווי אין אַמעריקע האָבן נאָכגעפאָלגט די קליינינטשקע מדינה'לאַך. אַזוי איז דער פּאַספּאָרט געוואָרן פּאָפּולער אויף דעם גאַנצן ערד קוגל.

דער צאַריסטישער סיסטעם פון פּאַספּאָרטן איז דאָך געווען עפּעס מער ווי דער בלויזער דאָקומענט. דאָס איז נאָר געווען די פאָן, דער טרייד מאַרק פון דער סחורה. די לייט־פאָדעם פון דער סיסטעם איז געווען: האַס' אומצוטרויען צו פרעמדע. דער פרעמדער איז נחשד געווען פאַר אַ שונא, פאַר אַ פּאַראַזיט, פאַר אַ פאַרברעכער, פאַר אַ דעמאָראַליזאַטאָר און אַ שעיר לעזאזל פאַר אַלעם שלעכטע און בייזע.

מיטן אַריינפיר פון דעם אַרטיקל "מייד אין ראַשע" אין דער ציוויליזירטער וועלט, איז גלייכצייטיק איינגעפירט געוואָרן די גאַנצע רוסישע קולטור בנוגע צו פרעמדע, גרים. און מערקווירדיק, די נייע וועלט, דער אַמעריקאַנער קאָנטינענט, זיינען די בעסטע תלמידים, זיי וועלן באַלד איבערשטייגן זייערע רביים.

אויסגערעכנט אַמעריקע האָט אַזאַ באַציאונג צו גרים! "ואהבת את הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים". און איר זאָלט ליב האָבן דעם פרעמדן, ווייל איר זייט אַליין געווען גרים אין מצרים. אַ לאַנד, וועמעס עלטסטע איינוואוינער, אפילו וויסן געגוי אַז זיי זיינען אייניקלאַך פון אימיגראַנטן, זאָלן זיי אַזוי האַסן דעם אימיגראַנט!

די שנאה קומט פון אויבן. די העכסטע באַאַמטע פון לאַנד זיינען אָנגעזאַפּט מיט פאַראַכטונג צום פרעמדן. דער וויצע־פּרעזידענט פון די פאַראייניקטע שטאַטן, קורטיס, טרעט אַרויס עפנטלאַך פאַרן "פּראָיעקט פון רעגיסטרירן אַלע איינגעוואַנדערטע אין לאַנד". גלייכצייטיק באַשולדיקט ער די פרעמדע אין אַלע צרות. מען קאָן דרינגען פון זיין רעדע, געהאַלטן אין פּיטסבורג דעם דרייסיקסטן מאַי, אַז וויבאַלד מען וועט זיך נעמען צו די אימיגראַנטן, וועט דאָס לאַנד פּטור ווערן פון אַלע גאַנגסטערס, רעקעטירס, קאָמוניסטן, און יעדער "נייטיוו" וועט באַזאָרגט ווערן מיט אַ זיכערן דזשאָב...

דער גאָווערנאָר פון מישיגען, וואָס האָט אונטערגעשריבן דעם רעגיסטראַציע ביל זאָגט אַרויס בפירוש אַז דער ביל איז געצילט קעגן פרעמדע, ווייל זיי זיינען שעדלאַך פאַרן לאַנד. "מיר האָבן שוין צו לאַנג געליטן פון קרימינעלער און בונטאַווער אויפפירונג פון יענע, וואָס האָבן ניט קיין רעכט דאָ אין לאַנד", אומגעוואונשטע עלעמענטן, אַריינגעקומען אומלעגאַל, און באַטייליקן זיך אין פּראָפּאַגאַנדע אומצוּוואַרפן אונזער רעגירונג". אַזעלכע זאַצן געפינען מיר אין דעם טעקסט פון גאָווערנאָרס סטייטמענט.

וויבאַלד די העכסטע באַאַמטע פונם לאַנד פאַרשפּרייטן אַזאַ האַס וואָס וועט נאָך קאָנען טאָן דער פּשוט'ער מאַן פונם פאָלק, יעדער אומגליק, יעדע אַנשיקעניש וועט אויסגיין צום אומגליקלאַכן אימיגראַנט. דער זעלבער סיסטעם ווי אינם אַמאָליקן צאַרן־רייך.

די פייל איז טאַקע געצילט קעגן דעם פרעמדן. אָבער, לײדער, וועט זי טרעפן אַמייסטן דעם אידן. אַזוי האָבן מיר געהאַט די דערפאַרונג אין רוסלאַנד! אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן אין אַמעריקע, אַזוי גוט ווי אומעטום, זיינען נאָר בחזקת פרעמדע נאָר אין ערשטן דור. דער צווייטער דור וועט איינגעשלונגען ווערן פון דער מערהייט און איז ניט מער צו דערקענען. ביי אידן איז די זאַך גאַנץ אַנדערש. זאָל אפילו גלייך דער ערשטער דור זיך אַסימילירן שפּראַכלאַך, קולטורעל, און זיינע קינדער דערציען מער אַמעריקאַניש ווי די אַמעריקאַנער אַליין, וועט מען אים דערקענען!

פאַר דעם פּאָליציימאַן וועט זיך דער איד קאָנען לעגיטימירן מיט אַ כשר'ן אַמעריקאַנעם פּאַפּיר, פאַרן רימון ניט. העכסטנס, ער וועט זיך אָנהייבן זיין פּאַספּאָרט אויף די קליידער, ווי די "געלע לאַטע" אין מיטלאַלטער...

מען צילט צו "פרעמדע" און מען טרעפט דעם אידן אין מעקסיקאָ. דאָרט פאַרזיכערט מען אונז איז דאָס אַן אַנטי־אימיגראַנטן באַוועגונג, ניט קיין ספּעציפיש אידישע. מען העצט קעגן טערקן, כינעזער און אַנדערע פרעמדע, אָבער דער המון טייטשט עס אַנדערש אויס. מען פאָדערט אויף די מעקסיקאַנער ניט צו קויפן ביי פרעמדע, טראָגט דער המון שילדן: "קויפט ניט ביי אידן"...

פון אַזעלכער אַנטיאימיגראַנטן פּראָפּאַגאַנדע אַנטוויקלען זיך אַנדערע פאָלגן. אין מעקסיקאָ ווערט דערפון אַ באָיקאָט אויף אידן, אַ דעמאָנסטראַציע ביי וועלכער מען טראָגט רעגירונגס פאָנען און מען פאַרלאַנגט אַן אַלגעמיינע אויסווייזונג פון אידן...

נאָך ערגער, דעם ביישפּיל פון מעקסיקאָ קאָן זיך פאַרגלוסטן אויך איר דרום־שכנים. דאָרט, אין דרום אַמעריקע, איז דער ישוב אַזוי יונג, אַז די מערהייט האָבן נאָך ניט געקאָנט ווערן בירגער פונם לאַנד. און מיר האָבן אַזויפיל האָפענונגען געלייגט אויף אַן אימיגראַציע קיין דרום אַמעריקע...

אָבער, ווי זאָגט מען, "גאָט שיקט די רפואה פאַר דער מכה". די יעניקע לענדער וועלכע שטעלן צו די מייסטע פרעמדע "אויסוואַנדערער הויבן זיך אָן פּאַמעלאַך צו קאָנסאָלידירן. לאַנגזאַם נעמען זיך די אידן אַליין צו העלפן אין לאַנד און ניט דאַרפן צו גרייפן צום וואַנדערשטעקן.

אַזוי נעמט מען פון די לעצטע קהלה־וואַלן אין פּוילן. די ציוניסטן האָבן געמוזט אָפּטרעטן זייער מאַכט צו אַנדערע פּאַרטייען. דאָס פאָלק פאַרלירט דעם צוטרוי אין די פירער, וועלכע ראָטן זיי אויסצוּוואַנדערן.

אַנדערע פּאַרטייען מיט ברייטע פּלענער טרעטן אַרויס אין פאָרדערגרונד. אַזוי למשל, האָבן געזיגט אין וואַרשע און אין לאָדז די "אגודת ישראל". די פּאַרטיי וועט זיכער אַרויס מיט אַ "פינף יאָריקן פּלאַן" וואָס וועט נאָך איבערשטייגן דעם ווירטשאַפטס־פּלאַן פון סאָוועט רוסלאַנד.

אויך די "גראָדזיסקער חסידים", די "אַלעקסאַנדרער" און נאָך, און נאָך האָבן דעראָבערט מאַנדאַטן אין די קהלות.

די אַלע חסידים פּאַרטייען וועלן זיך אַ נעם טאָן צו דער אַרבעט יאָגן, דעריאָגן די גאַנצע וועלט. מיר וועלן נאָך אם ירצה השם דערלעבן, אַז די פּוילישע רעגירונג וועט שיקן אַ דעלעגאַט צו אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפערענצן, דווקא אַזעלכע עקספּערטן פון די חסידים שטיבלאַך. זאָל דער איד ליטווינאָוו זעען, אַז פּוילן קאָן אויך עפּעס האָבן פון אידן...

די טרעגער פון די משיחישע באַוועגונגען ביי אידן

אַן אָפּהאַנדלונג פון אַלע באַוועגונגען פון משיחישער אויסלייזונג פון בר כּכבאַ ביז הערצלען

פון יוסף שפּיראָ

(ניינצנטע פאָרזעצונג)

אַל־סנריבי דערציילט דאַן אַז אַלרוהי איז געווען אַ אידישער געלערנטער פון אַמאַדיאַ און איז געווען באַפריינדעט מיט דעם אויפּפּאַסער פון דער פעסטונג. עס איז אים דאַן איינגעפאַלן צו פאַרכאַפּן די פעסטונג און ער האָט זיך דאַרום געווענדעט צו די אידן וואָס האָבן אַרומגעוואַנדערט אין די געגנטן פון אַדזשערבעדזשאַן, ווייל די פּערסישע אידן זיינען געווען מלחמה מענשן און זיי פאַרשפּראָכן, אַז ער וועט זיי אויסלייזן פון די מוסולמאַנער. אַלרואי האָט צעשיקט בריוו צו די דאָזיקע אידן און אויפגעפאָדערט יעדן איינעם אַז "ער זאָל מיט זיך האָבן אַ שווערד אָדער אַן אַנדער געווער פאַרבאַהאַלטן אונטער די קליידער". די אידן האָבן אים נאָכגעפאָלגט און זיינען צו אים געקומען. ווען דער אויפּפּאַסער פון דער פעסטונג האָט זיך דערוואוסט, צוליב וואָס זיי זיינען געקומען, האָט ער געטויטעט אַלרואין און זיינע אָנהייגער האָבן זיך פאַרשפּרייט מיט געוויין און יאָמער.

דער משומד דערציילט ווייטער, אַז ווען עס זיינען אָנגעקומען די קלאַנגען קיין באַגדאַד, האָבן צוויי אידישע שווינדלער, וועלכע זיינען געווען אָנגעזעענע אין דער אידישער קהלה, צעשיקט בריוו אין מנחם'ס נאָמען, אין וועלכע זיי האָבן דערציילט, אַז די גאולה איז נאָענט. זיי האָבן באַשטימט אַ געוויסע נאַכט ווען אַלע אידן וועלן פליען קיין ירושלים. די אידן פון באַגדאַד האָבן זיך צוגעגרייט דערצו און זייערע פרויען האָבן אָוועקגעגעבן זייער צירונג. די אידן האָבן זיך יענע נאַכט פאַרזאַמלט אויף די דעכער און געוואַרט פאַר די מלאכים, אַז זיי זאָלן זיי אָוועקטראָגן אויף זייערע פליגל. די אידן האָבן געוואַרט אַ גאַנצע נאַכט און אין דער פרי האָבן זיי זיך דערפילט אַנטוישט, די צוויי שווינדלער זיינען דערווייל פאַרשוואונדן מיט דעם געלט.

לויט דער דאָזיקער געשיכטע איז אויך פאַרבליבן אין אַמאַדיאַ גרופּע אָנהייגער, וואָס רופן זיך אויף אַנדערש פון די איבעריקע אידן. זיינע אָנהייגער שווערן ביי זיין נאָמען.

ווי מען קען זעען באַצווייפלט דער דאָזיקער משומד אָפּצושעמען פון דער גאַנצער געשיכטע, מיר דערוויסן זיך אָבער, אַז די אידן פון אַדזשערבעדזשאַן האָבן אויסגעוואַנדערט און ווי איינציקע פאָרשער גלויבן, איז דאָס דערפאַר וואָס עס האָבן זיך צו זיי דערטראָגן משיחישע קלאַנגען און זיי האָבן געוואָלט זיך פאַראייניקן מיט אַנדערע אידן כדי צוזאַמען גיין קיין ארץ־ישראל. מען קאָן דאַרום אויך זיך פאָרשטעלן, אַז מנחם האָט זיי דאַן איינגעלאַדן צו קומען צו אים, כדי איינצונעמען די פעסטונג.

אַל־סנריבי וויל אַרויסשטעלן אַלרוחין (אַלרואי) אַלס אַ שווינדלער און דאַרום דערציילט ער, אַז זיין צוועק איז געווען אַריינצונאַרן די אידן, זיי זאָלן אים העלפן פאַרכאַפּן די פעסטונג און ער דערמאָנט ניט וועגן זיינע שטרעבונגען אויסצולייזן ארץ־ישראל פאַר די אידן. ער וויל אויך האָבן, אַז אַלרואי האָט אפילו ניט געהאַט די פעסטונג אין זיינע הענט. פון רב בנימין מטולידאָס דערציילונג דערוויסן מיר זיך אָבער, אַז אַלרואי האָט געהאַט די פעסטונג אין זיינע הענט אַ לענגערע צייט און דער הערשער איז אָנגעקומען שווער אים צו באַזיגן.

אויב מען זאָל אָננעמען אַל־סנריבים עדות, האָט אַלראַי אויך געוואָלט מאַכן ענדערונגען אין דעם אידישן רעליגיעזן לעבן. דאָס איז אויך געטאָן געוואָרן פון די פריעריקע משיחים מיט דעם גלויבן אַז די תלמודישע מסורה גילט בלויז ביז צו די טעג פון דער גאולה. דאָס איז אפשר די אורזאַכע וואָס ער האָט זיך ניט צוגעהערט צו די רייד פון די גייסטיקע אידישע פירער פון באַגדאַד, וואָס האָבן אים אויפגעפאָדערט אָפּצושטעלן זיין באַוועגונג — ווייל משיח איז דאָך העכער פון זיי.

פון דעם אַלעמען קען מען זיך שאַפן דעם איינדרוק, אַז אַלרואי האָט באמת געזוכט ברענגען הילף זיין פאָלק. ער האָט פאַרמאָגט גרויסע אייגנשאַפטן, זיין וועג איז אָבער געווען דער וועג פון מלחמה — און ער איז דורכגעפאַלן.

דר. מאַן ברענגט אויך אַ פראַגמענט פון דער גניזה אין וועלכער עס ווערט דערמאָנט די געשיכטע פון די אידן וואָס האָבן געוואַרט אַז זיי זאָלן פליען קיין ארץ־ישראל. דער פראַגמענט פאַרענדיקט זיך דערמיט, אַז אין דער שטאָט באַקוואַה, לעבן באַגדאַד איז אויפגעשטאַנען אַ מאַן מיט'ן נאָמען בן שדה, וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ קלוגן און ער האָט פאַרשפּרייט פיל פאַלשע קלאַנגען. האָט דער קעניג אים אַרעסטירט מיט זיינע אָנהייגער און בן שדה האָט דאָרט תפילה געטאָן.

דר. מאַן גלויבט אַז דער דאָזיקער פראַגמענט באַציט זיך אויך אויף אַלרואין, הגם עס ווערט אין אים ניט דערמאָנט זיין סוף. עס איז אָבער אויך מעגלאַך, אַז בן שדה איז גאָר אַן אַנדער משיח. דאָס איז אָבער ניט פעסטגעשטעלט געוואָרן. פון דעם פראַגמענט קען מען ניט וויסן די באַשטימטע צייט ווען דאָס האָט פּאַסירט.

(מיר ווילן דאָ אויך דערמאָנען, אַז ד'איזראַעלי (לאָרד ביקאָנספּילד) האָט אָנגעשריבן אַ דערציילונג מיט דעם נאָמען "אַלרואי" און הגם עס שטימט ניט מיט די היסטאָרישע און ביאָגראַפישע פאַקטן, גיט דאָס אָבער אַ קלאָר בילד פון דעם דאָזיקן משיח און פון זיין קאַמף. עס ווערן אין דעם דאָזיקן בוך געמאָלן אין פאַרברייכע בילדער די צייט און דאָס פּלאַץ וואו אַלרואי האָט געלעבט. ד'איזראַעלי האָט געשריבן דאָס בוך אין דעם יאָר 1845. עס איז איבערזעצט געוואָרן אין אַ איינציקע שפּראַכן).

אַ משיחישע באַוועגונג אין תימן

אין דעם יאָר 1172 איז געווען אַ משיחישע באַוועגונג אין תימן. דאָס איז די באַוועגונג קעגן וועלכער דער רמב"ם האָט פאַרפאַסט זיין "אגרת תימן".

עס איז דאַן אָנגעגאַנגען דער שטאַרקער קאַמף פון דעם איסלאַם קעגן דעם קריסטנטום אין ארץ־ישראל און די אידן אין תימן, וועלכע זיינען געשטאַנען אין אַ נאָענטער פאַרבינדונג מיט די אידן אין מצרים, האָבן דערפון געוואוסט און זיי האָבן אין דעם געזעען אַ סימן אַז עס איז נאָענט די משיחישע טעג, צוליב דעם סכסוך פון ישמעאל און אדום. דער סכסוך האָט זיך שפּעטער מיט עטלאַכע יאָר געענדיקט מיט אַ זיג פאַר דעם איסלאַם, דערצו האָבן אויך די אידן אין תימן געהאַט אויסצושטיין צרות פון דעם דאָרטיקן הערשער, וואָס האָט זיי געצוואונגען צו שמד און זיי האָבן אין דעם געזעען די "חבלי משיח". דאָס אַלעס האָט געפירט דערצו, אַז עס זאָל אויפשטיין אַ מאַן וואָס האָט זיך דערקלערט פאַר אַ משיח און ווי עס זעט אויס האָט ער געקראָגן פיל אָנהייגער.

ר' יעקב בן נתנאל אַל־פיומי, דער ראש ישיבה פון תימן, האָט זיך דאַן געווענדעט צו דעם רמב"ם וואָס האָט געוואוינט אין קאַאירא און זיך ביי אים אָנגעפרעגט, וואָס ער האָט צו זאָגן וועגן די אויסרעכענונגען פון "קץ" און ווי אַזוי מען זאָל זיך באַציען צו דעם משיח. פון דעם רמב"ם'ס ענטפער קען מען זעען, אַז אויך אַל־פיומי אָן אַנדערע געלערנטע אידן זיינען געווען גענייגט צו גלויבן דעם משיח.

דער רמב"ם שרייבט וועגן דעם אין "אגרת תימן" (הוצאת האלוב, זייט 46־49)

"און דאָס וואָס דו האָסט דערמאָנט וועגן דעם מאַן וואָס באַרימט זיך, אַז ער איז משיח, כ'לעבן, אַז איך וואונדער זיך ניט אויף אים און אויף זיינע אָנהייגער, ווייל ער איז אָן ספק משוגע און דער קראַנקער איז ניט שולדיק, אַז ער פאַרשטייט ניט זיין קראַנק, איך וואונדער זיך אויך ניט אויף די, וואָס וויסן ניט דאָס פּלאַץ פון משיח און זיינע גרויסע אייגנשאַפטן. וואָס צוליב זייער אומגעדולד האָבן זיי זיך געלאָזט נאָך אים. איך וואונדער זיך אָבער אויף דיר, וואָס דו ביסט אַ בן־תורה און דו ווייסט, אַז דער משיח איז אַ גרעסערער נביא ווי אַלע נביאים אויסער משה רבנו"...

דער רמב"ם ענטפערט דאַן אָפּ אויף די פאַרשיידענע מעלות וואָס אַל־פיומי האָט אויסגערעכנט אין דעם משיח און צייגט אָן, אַז זיי זיינען ניט גענוג פאַר דעם נאָך געזאַלבטן און ער גיט אַן עצה צו די אידן פון תימן:

"וואָס עס לייגט זיך אויף דעם שכל און וואָס איז דער אמת, אַז ער איז משוגע און האָט פאַרלאָרן זיין פאַרשטאַנד, עס איז דאַרום מיין עצה, אַז איר זאָלט אים בינדן און זאָלט אים האַלטן אַ לענגערע צייט, ביז וואַנען די ניט־אידן וועלן זיך דערוויסן אַז ער איז ניט קיין קלאָרער מענש און דאַן זאָלט איר אים באַפרייען און דערמיט וועט איר אים ראַטעווען, ווייל ווען מען וועט אים נאָכדעם הערן ריידן אַזעלכע ווערטער, וועט מען אים האַלטן פאַר משוגע, ווי ער איז און איר וועט זיך ראַטעווען פון צרות, אויב איר וועט אָבער זיין נאַכלעסיק, ביז מען וועט זיך דערוויסן דערפון, וועלן זיי אים טויטן און עס וועט אויך מעגלאַך ברענגען שלעכטס".

(ווייטערעס קומט)